

5

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Ansiklopedisi

1.1 AGUSTOS 1988

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

(REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES)

— ZEKİ VELİDİ TOGAN'IN HATIRASINA ARMAĞAN —

Müdür—Editor
Prof. M. Tayyib GÖKBİLGİN

CİLD—V
CÜZ—1-4
1973

5-6

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İstanbul - 1973

Yeni Türkiye'de Kur'an-ı Kerim Kursları

Çeviren: *Nimet ARSAN*

Gotthard JÄSCHKE
(*Münster/Westf.*)

I. Öğrenme ve akılda tutma

Bütün öteki İslâm âleminde olduğu gibi, Türkiye'de de her devirde Kur'anın ezberden öğrenilmesi sevâb¹ bir iş sayılmıştır. Bugün bile bir Hâfız çok itibar görmektedir.

Muâviye zamanında çocuklar «Okuma, Yazma, Hesap, Yüzme (!), biraz Kur'an ve gerekli ibadet görevlerini» öğrenirlerken², çoğu zaman câmi yakınında yapılan öğretim yavaş yavaş daha çok Kur'an üzerinde toplandı. Bütün İslâm ülkelerinde çocukların Kur'anı bir veya birçok defa tekrarlamaları (hatim) ısrarla istenirdi; bu arada çalışanları onu ezberliyordu. Bugün hâlâ Kuzey Afrika Kuttâblarında (=halk arasında mekâtib yerine kullanılıyor³) yani mekteplerde Kur'an herhangi bir açıklama yapılmadan, Fâtihâ ile başlayıp, Nâs Sûresine (No. 114) kadar devam ettikten sonra tekrar Fâtihâ ve Bakara Sûresine (No. 2) geri dönülerek öğretilmektedir, bu arada öğrenmeyi kolaylaştırmak için 60 eşit bölüm (hizb) dörtte, sekizde ve onâltıda bire ayrılmıştır. Orada okulun tek amacı kutsal metnin ezbere öğrenilmesindedir. Çocuk Kur'anı, «onu ezbere bilenlere öteki dünyada vaadedilen ödül uğruna ve bundan başka ilâhî sözün kudret ve rahmetinden (bereket) yarar sağlamak için öğrenir⁴».

Bu sistem esas itibarıyla Osmanlı Devletinde de vardı. Bir çocuk ilk Kur'an

1 «Allah tarafından ödülleneceğine inanılan davranış» (Türkçe Sözlük, 5. Baskı, Ankara 1969, s. 654). M. Tayyib Okıç, «Hazreti Peygamber Devrinde Kur'an-ı Kerim Öğrenimi», Hakses Mecmuası, III, 1967, sy. 30, s. 8.

2 J. Pedersen, Handwörterbuch des Islam 1941 da (=H.I.), s. 382.

3 G. Cerbella, Le Scuole Coraniche della Libia, Annali (Napoli), N.S., II, 1943, s. 311 de etraflica anlatıyor.

4 Krş. Cüz. Kesesi (a case containing extracts from the Koran, carried by pupils in old Turkish schools; H.C. Hony-Fahir İz, A Turkish-English Dictionary, 2. Ed., 1957, s. 58).

okumasını bitirince törenle Hâtim duası yapıldı⁵. Dünyevî okulların kuruluşundan (1846) sonra halkın büyük bir kısmı yine Kur'ân okullarına devam etti. Mustafa Kemal de, kendisini Hâfız yapmayı çok isteyen annesinin hatırı için orada bir kaç gün bulundu⁶. Muallim Naci kendisinin okulda tek kelime Türkçe okumadığından söz ediyor⁷, Halide Edip yedi yaşında Kur'ânı ezberden okuyan çocukları anlatıyor⁸. Söylenen metni olduğu gibi alan bu yaştaki insan beyni, ona göre mumdan yapılmış plağa benziyordu. Yazısına şöyle devam ediyor: «Kutsal kitabın Arapça metnini okumaya çok çalıştım. Çocukların hepsi onu tabii bir kelimesini anlamadan öğrendiler. Benim için okunan kelimenin anlamını kavramak önemliydi; ancak müzikal ahengi bir nevi telâfi teşkil ediyordu».

Yeni açılan resmî «ilkokullar» (mekâtibi ibtidaiye) da da Kur'ân hiç ihmal edilmemiştir. Böylece 2 Eylül 1869 tarihli kanunun⁹ 6 ncı maddesile, 4 yıl süren öğretimde Yazma, Osmanlı Tarihi, Coğrafya ve Pratik Hayat Bilgisi yanında Kur'ân, Ahlâk ve İlmi hâlin öğretileceği ve 4 yıl geçtikten sonra Kur'ânı ezberden öğrenmek isteyen öğrencilerin okula devam edebilecekleri öngörülmüştür.

Jöntürkler (İttihat ve Terakki Hükûmeti) ilkokullara Elisha, Ev İdaresi ve buna benzer birçok yeni dersler koydular, fakat Kur'ânı öğretimin en başına aldılar ve Özel okullarda mecbûrî ders olarak tanıdılar¹⁰.

Büyük Millet Meclisi Hükûmeti 9 Mayıs 1920 tarihli ilk Programını¹¹ açıklarken ideallerinin «her manasiyle dinî ve millî bir terbiye» olduğunu bildirmiştir. Resmî din öğretimi sorunu ilk defa Saltanatın kaldırılmasından¹² sonra, fakat kesin olarak 9 Nisan 1928 tarihli Anayasaya ek kanunla (1222 sy. kanun) çözümlenmiş ve Müslümanlık Devlet dini olma durumunu kaybetmiştir. Öğretimin yeni amacını Maarif Vekili Cemal Hüsnü (Taray) Öğretmenler Birliğine 9 Eylül 1929 tarihli direktifinde şöyle açıklamıştır¹³: «Öğretmenler! Öğretim yaparken, gözlerinizi geçmişin tüm izlerinden uzaklaştırıp yeni Türkiye'nin mutlu ve uygar geleceğinin kutsal idealine çevireceksiniz. Bu sırada size önder

5 İslâm Ansiklopedisi, Cilt V, s. 371.

6 M. Kemal'in Ahmet Emin Yalman'a verdiği malûmat, Enver Behnan Şapolyo tarafından zikrediliyor: Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, 3. Baskı, (İstanbul 1958), s. 27.

7 Muallim Naci, Sünbûle, A. Merx tarafından tercümesi, (Berlin 1898), s. 36.

8 Memoirs of Halide Edib (London 1926), s. 85, 88-89.

9 Düstür, Cilt II, s. 184.

10 6 Ekim 1913 tarihli Muvakkat Kanun, Madde 23: Düstür 2, Cilt V, s. 804, VI s, 432; 2 Eylül 1913 tarihli Talimatname: Takvimi Vakayı, sy. 2302.

11 Zabıt Ceridesi, 2 Basılış, Cilt I, s. 241.

12 Oriente Moderno (= O.M.), II 467.

13 Milliyet, 18 Eylül 1929, Henry Elisha Allen tarafından zikredilmiştir: The Turkish Transformation (Chicago 1935), s. 100.

olacak düşünceyi tarihimize yeni bir sahife açan yeni Türk âleminin yaratıcısı büyük Gazi'nin idealini izleyerek zihinlerinize yerleştireceksiniz.»

Cumhuriyet Halk Partisi 3. Kongresinde 14 Mayıs 1931 de Programına «Lâiklik» ilkesini aldığıında, dini, bir inanç konusu olarak açıklamıştır. Bunun anlamı aynı yılda yayınlanan «Türkiye Cumhuriyeti Tarihi» ne göre «din terbiyesi tamamen ferde ve aileye bırakılmıştır»¹⁴ demektir. Bundan sonra şehirlerde 1931 den, dışarılarda 1939 dan beri resmî okullarda din dersi yavaş yavaş kaldırıldı¹⁵. Çocukların kısmen ailelerinden, kısmen camilerde İmam veya eski bir Hocadan aldıkları din derslerinde, bir Müslümanın temel görevlerini öğrenmeleri için, 1948 yılına kadar basılan aşağıdaki kitaplar okutulmuştur¹⁶:

- Ahmet Hamdi Akseki, Yavrularımıza din dersleri (1942)
- Mehmet Şerefeddin Yaltkaya¹⁷, Benim dinim (1943)
- Nazım İçsel, Türk evlâdına din bilgisi (1944)
- Eşref Edib, Çocuklarımıza din okuma kitabı (1944-45)
- Ömer Fevzi Mardin, Din dersleri (1946)
- Mustafa Asım Köksal, Gençlere din kılavuzu (1946)
- Abdülkadir Kemali Öğütçü, Çocuklarımızın din kitabı (Adana 1947)
- Hüseyin İkiz, Çocuklarımıza sualli-cevaplı ilmihal (Mersin 1947)
- Ziya Şakir, Din dersleri (1947)
- Abdullah Develioğlu, Oğlumun dinî bilgileri (Kayseri 1948)
- Mustafa Şefik Öz, Çocuklarımıza ilk din bilgisi (Antalya 1948)

II. Okuma ve tilâvet

Mekanik ezberlemeden doğru ve sanatlı (tecvid) Kur'ân okumaya (tilâvet) geçiş büyük bir ilerlemedir. Kur'ânın tecvidli öğretimine haklı olarak en gerçek İslâm bilimi denmiştir. Fevkalâde olanı da, Osmanlı ilkokullarının öğretim plânında 3. yılın Kur'ân okuma sanatına (ilmu kırâ'ât = tecvid) hazırlık için uygun olduğu öngörülmüştü¹⁸. Eskiden Kur'ân okuyanlara ait okulların (Dâr'ül-Kurrâ', Dâr'ül-Huffâz veya Dâr'ül-Kur'ân) çoğu vakıf olarak yapılmış olan binalarında, Kur'ânın ezbere öğrenilmesinden sonra «on çeşit usule uygun okuma»

14 Tarih, Cilt IV: Türkiye Cumhuriyeti, s. 263.

15 Bülent Daver, Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik (1955), s. 133.

16 G. Jäschke, Der Islam in der neuen Türkei (Leiden 1951), s. 133; Türkçesi: Hayrullah Örs, Yeni Türkiye'de İslâmlık (Bilgi Yayınları, Özel Dizi: 10, Ankara 1972), s. 83.

17 Yaltkaya 19 Kasım 1938 de Atatürk'ün cenaze namazında İmamlık yapmıştı.

18 De la Jonquière, Histoire de l'Empire Ottoman 2 (Paris 1914), Vol. II, p. 561.

tarzından (kırâ'âtı 'aşara) alıştırmalar yapıldı¹⁹. En çok kullanılan 7 İmamın (Kâri') okuyuşunu Abû Bakr ibnu'l-Mucâhid (ölm. 324) seçmiştir²⁰:

- 1) Nâfi' (ölm. 169) ile râvîleri Kâlûn ve Varş,
 - 2) 'Abdullah ibni'l-Keşîr (ölm. 120) ile râvîleri Ahmad'ul-Bazzî ve Kunbul,
 - 3) Abû 'Amr ibnu'l-'Alâ (ölm. 154) ve râvîleri Hafs'ubn 'Umar'id-Dûrf ve es-Sûsî Ebû Şu'ayb Sâlih,
 - 4) İbn Âmir Abû 'İmrân'il-Yahsubî (ölm. 118) ile râvîleri Abû'l-Valîd Hişâm ve İbn Dakvân,
 - 5) Abû Bakr 'Âsım (ölm. 127) ile râvîleri Hafs'ubn Suleymân ve Şu'bat'ubn 'Ayyâş,
 - 6) Hamzat'ubn Habîb (ölm. 156) ile râvîleri Hallâd'uş-Şaybânî ve el-Bazzâz Halaf,
 - 7) al-Kisâ'î 'Aliyy'ubn Hamza (ölm. 189) ile râvîleri ed-Dûrf Hafs'ubn 'Umar ve Abû'l-Hârîş el-Leys.
- İbn'ul-Cezerî (ölm. 833) 3 İmamı daha ilâve etmiştir:
- 8) Abû Ya'kûb el-Mervezî (ölm. 286) ile Hasan'ubn İdrîs el-Haddâd, sırası gelince Hamza'nın râvîsi olan İmâm Halef'ubn Hişâm'ın okumasını izleyenler,
 - 9) Abû Cafer Yazîd ibnu'l-Ka'ka' (ölm. 130) ile râvîleri ibn-Verdân ve ibn Cemmâz,
 - 10) Abû Muhammad Ya'kûb el-Hadramî (ölm. 205) ile râvîleri Ruvays ve Ravh.

Bugün bu 10 tür okumadan yalnız 3'ü hâlen çok kullanılmaktadır: Türkiye ve çoğu İslâm ülkelerinde Hafs'ubn Süleyman'ın naklettiği 'Âsım'ın, Kuzey Afrika'da Mısır'dan gayrisinin kullandığı Nâfi'in ve Sûdan'ın bir bölümünde okunan Ebû 'Amr'ın tarzları.

III. Anlama ve çevirme

Müslüman Tefsir bilginleri her çağda Kur'anın anlamını kavramak için «sonsuz bağlılık ve sevgi ile»²¹ araştırmalarda bulunmuşlardır. Bütün İslam âleminde kutsal metnin daha iyi anlaşılmasına yardım eden çevirmeleri hiçbir zaman tenkid edilmemiştir. Bu arada, satırlar arasına yazılmış çok eski Türkçe çevirmeler vardır²². Aynı şekilde Türkiye Cumhuriyetinde özel çevirmelerden

19 Prof. M. Necati Lugal'in yazara özel mektubu.

20 Prof. M. Tayyib Okıç'ten alınan bilgi (H.I. ile krş., s. 325, 358 ve 711: L. Massignon, V. Buhl und Moh. ben Cheneb); bak: kendisinin yazısı: Kur'an-ı Kerimin Üslûb ve Kırâati (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından, XLVIII, 1963).

21 Rudi Paret, Grenzen der Koranforschung (Stuttgart 1950), s. 3.

22 Richard Hartmann «Orientalistische Literaturzeitung» (OLZ) da, Cilt 27 (1924), s. 498.

birçok seriler meydana getirilmiştir²³. Fakat Kur'ânda, meselâ «Yâ Sîn» Sûresindeki tek harflerin ve en önemlisi taklid edilemeyen bir mucizeyi (icâz) anlatan kafiyeyle nesir (sac) gibi hiçbir zaman açıklanamıyacak muğlak yerler bulunduğu için şüphesiz «otoriter sayılabilecek» bir çevirme düşünülemez. Buna rağmen Diyanet İşleri Reisi Rifat (Börekçi) 1926 yılı sonunda Kur'ânın ve bütün Hadislerin «halkın anlayacağı Türkçe» ile «yetkili bir çevirmesi»nin yapılacağını açıkladı²⁴. Birçok yıllar süren hazırlıklardan sonra 1961 de «Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl)», Cilt I-III yayınlandı.

Önsözünde Diyanet İşleri Başkanı H. Hüsnü Erdem şunu yazıyor :

«Cenâb-ı Hak tarafından Peygamberimize Arapça olarak Vahy edilmiş olan²⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de neler buyurulduğunu her müslümanın bilmek istemesi kadar yerinde bir istek olamaz... Zamanımıza kadar, türkçe olarak yüzden fazla terceme-meâl ve tefsirin meydana getirildiği bilinmektedir. Hattâ halkımızın dinî neşriyata karşı gösterdiği samimî alâkadan gayrete gelerek Kur'ân-ı Kerîmi İngilizce, Almanca gibi ecnebi dillerdeki tercemelerinden²⁶ dilimize çevirmekten kendilerini alamayanlar da olmuştur... Kur'ân-ı Kerîm gibi ilâhî belâgat ve icâzı hâiz bir kitap yalnız Türkçeye değil, hiçbir dile hakkiyle çevrilemeyeceğinden, en eski tefsirlerin ışığı altında verilen mânalara da terceme değil, meâl demeyi uygun gördük».

Kur'ânın çevrilmesi sorununa dair Osman Keskiöğlü şunu işaret ediyor (s. XXIX) : «Türkler müslüman olunca kutsal kitaplarının mânasını anlamak istemişler ve Kur'ân-ı Kerîm'i terceme etmişlerdir. Farsçadan örnek olarak kelime kelime yapılmış tercemeler çoktur. Elde bulunan ilk Türkçe terceme Uygur Türkçesiyedir. Bunlardan biri İstanbul'da Türk İslâm Eserleri Müzesinde 73 No. da kayıtlı olup 734 H. (1333-34) tarihinde yazılmıştır²⁷. Bu istinsah tarihidir. Eserin Hicrî V. yüzyıla âit olduğu tahmin olunuyor»(*).

Diyanet İşleri Başkanlığının yeni baskısı o kadar yararlı olduğu halde, anlaşılan bilimsel olduğu için, az sayıda çıkarılmıştır²⁸. Bu sebepten Millî Eğitim

23 Dr. Müjgân Cunbur, Kur'ân-ı Kerîm'in Türk dilinde basılmış terceme ve tefsirleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi'nde, 1961, s. 123.

24 Arnold J. Toynbee, Survey of International Affairs 1928, p. 207.

25 XII. (Yûsuf) s. 2, XIII. (Ra'd) s. 37, 39 (Umm al-kitâb), XX. (Tâ-Hâ s. 113), XXVI. (Şuarâ) s. 3, 44, XLIV. (Duhân) s. 58.

26 G. Jäschke, Wissenschaftliche Koranübersetzungen in die europäischen Hauptsprachen, Necati Lugal Armağanı (Ankara 1969) nda, s. 367. Kur'ânın (1963-1966) tercümesinden sonra R. Paret: «Kommentar und Konkordanz» (1971) ı yayınladı.

27 Şirazlı Devletşahiöğlü Mehmet yazmıştır: İbrahim Olgun, Lise ve Dengi Okullar için Din Dersleri (Ankara 1968), s. 68.

(*) Türk dilinde Kur'ân tercüme ve tefsirleri tarihi ile ilgili olarak bk: «Türkiyat Mecmuası», İstanbul, C. XIV, 1964, s. 65-80.

28 İslâm Mecmuası, Cilt V, s. 31.

Şûrâsında, 13 Şubat 1962'de «ülkenin en uzak yerlerine kadar» yayılabilecek ucuz bir Kur'ân tercemesinin basılması istendi²⁹. Daha 1932'de Mehmed Asım (Us) T.B.M.M. inde, İncil'in dünyanın bütün dillerine çevrilmesinin hıristiyanlığın yayılmasına çok yararlı olduğuna dikkati çekmişti³⁰. Fakat bugüne kadar okullar için «Namaz Sûre³¹ ve Duaları, Metin ve Tercümelere»ni içine alan «Resimli ve Tatbikatlı Namaz Hocası»nın yayınlanmas ile yetinildi.

IV. Türkçe resmî Kur'ân okuma (Tilâvet)?

Ziya Gökalp daha 1914'de şu sözlerle biten bir duayı (İlâhi, «Çocuklar için») yazmıştı³²:

Yüce Tanrı! Bize doğru irfân ver,
Medeniyet eksik. Tamam edelim!
Bir nurlu din, bir ateşli iman ver!
Yoldan çıkan halkı İslam edelim!
Yoldaşımız iz'ân olsun. Amîn!
Rehberimiz Kur'ân olsun. Amîn!

Sonra Dünya Savaşında şöyle başlayan «Vatan» adlı şiiri yayımlandı³³:

Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur,
Köylü anlar mânasını namazdaki duanın...
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'ân okunur,
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüdânın,
Ey Türk oğlu: işte senin orasıdır vatanın.

Son defa «Türkçülüğün Esasları» adlı kitabının «Dinî Türkçülük» bölümünde gereği belirtiliyor³⁴:

«Bugün Türklerin arasına dinî bir hayat yaşamasını temin eden âmiller, dinî ibadetlerin arasında eskiden beri Türk lisaniyle icrasına müsaade olunan âyinlerin mevcudiyetidir. O halde, dinî hayatımıza daha büyük bir vecd ve inşirah vermek için, gerek -tilâvetler müstesna olmak üzere- Kur'ânı Kerîmin ve gerek

29 Cumhuriyet, 14.II.1962.

30 Vakit, 24.I.1932.

31 I. Fâtiha, CV. Fil, CVI. Kureys, CVII. Mâûn, CVIII. Kevser, CIX. Kâfirûn, CX. Nasr, CXI. Tebbet (Leheb), CXII. İhlâs, CXIII. Felak, CXIV. Nâs Sûreleri.

32 Kızıl Elma (1330), s. 85, (1941), s. 81.

33 Yeni Hayat (1334), sayfasız (1941), s. 9.

34 1339 (1923), s. 164; 1940, 1950, s. 130; 7. Basılış: 1968.

ibadetlerle âyinlerden sonra okunan bütün dualarla münacatların ve hutbelerin Türkçe okunması lâzım gelir.»

Aynı yılda (1923) Mustafa Kemal Balıkesir'de Paşa Camii minberinden açıklamada bulunmuştu : «Hutbeler tamamen Türkçe ve icabatı zamana muvafık olmalıdır.»³⁵ Hoca Müfit Efendi Abdülmecid'e bi'at töreninde 24 Kasım 1922'de arapça duâ ve senâ kısımları hariç olmak üzere türkçe bir hutbe okumuş, burada bilgisizliğe karşı savaşa çağrıda bulunmuştu³⁶ :

«Bir cihâdın küçüğünden avdet ettik. Şimdi büyük cihâda başlıyoruz... Bir millet için cehilden büyük musibet yoktur... Bugünden itibaren artık efrâdı milleti ilm ve irfân silâhlarıyla techîz etmeliyiz. Cehil ile mücadelede bulunmalıyız, bu mücadeleye zükûr ve inâs umûmen med'uvdur... Bütün halkımızın sây ve amelîyle iktisabı servete mecbur kalmalıyız... ve min Allahi'ttevfik.»

Mustafa Kemal, Ziya Gökalp'in fikriyle birlikte daha ileri adımlar atmak için 1932 yılına kadar beklemiştir. Hâfız Yaşar Okur, namazda türkçe Kur'ân okumayı nasıl denediklerini etraflıca anlatıyor : «Atatürk'le on beş yıl, Dinî Hatıralar» (İstanbul 1962), s. 15 :

(Atatürk) bana, dönerek : «Siz kalınız, Yaşar Bey» dedi. Dr. Reşit Gâlip ve Kılıç Ali Beyler de orada idi. Onlara dönerek : «Gazeteleri haberdar ediniz, dediler. Yaşar Bey öbür gün Yere Batan Camiinde «Yâ-Sîn Sûresi»nin tercümesini okuyacaktır. Câmide yapılacak merasimin tanzimine sizleri memur ediyorum.» ...Ertesi günü (22 Ocak) bütün sabah gazeteleri bu haberi şu başlık altında veriyorlardı : «Hâfız Yaşar bugün Yere Batan Camiinde Türkçe Kur'ân okuyacaktır.»

Bu haber İstanbul'da bomba tesiri yaptı ve taassubu gıcıkladı. Kur'ânın Arapça nâzil olduğu, tek kelimesine dokunulmayacağı gibi fısıltılar kulaktan kulağa dolaşıyordu. Nitekim aynı gün tramvayda da böyle bir konuşmaya şahit oldum : «Nasıl olur, diyorlardı. Kur'ân nasıl Türkçe okunurmuş?»

Halbuki gazeteler haberi yanlış aksettiriyorlardı. Ben Türkçe Kur'ân okumayacaktım. «Yâ-Sîn Sûresi»ni Arapça okuyacak, Cemil Sait Beyin tercümesini³⁷ de cemaate nakledecektim.

Cuma günü Yere Batan Camiine gittiğim zaman kalabalık camiden taşmış, sokakları sarmış, trafik durmuştu. Halkı yarmaklığıma imkân yoktu. Baş Komiserin yardımcıyla bin bir müşkülâtla içeriye girebildim. Cami de pencere içlerine kadar doluydu. Bir köşeye etraflı şallarla süslü bir kürsü konulmuştu. Etrafı da gazeteciler ve foto muhabirleriyle çevriliydi.

35 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (=A.S.D.), II (1959), s. 96.

36 Millî Nevsal, II, 194: Hutbenin metni.

37 Said Beyzade Cemil Said (O.M. V 542). — M. Kemal Yaşar'a 24.I.1932'de ithafıyla birlikte bir kopyesini vermişti (resim : s. 9).

Cemaatin arasından kürsüye doğru ilerlemeğe çalışırken dışarıdan kuvvetli bir korna sesi geldi: «Gazi geliyor» diye dalgalandı. Halbuki gelenler Maarif Ve-kili Reşit Galip ve Kılıç Ali Beylerdi. Kürsüye çıktım. Nefesler kesilmişti, bütün gözler bende idi. Arapça «Besmele»yi şerifi çekip arkasından yine Arapça olarak «Yâ-Sîn Sûresi»ni okumaya başladım. Kur'ânı Türkçe okuyacağımı zannedenlerin gözlerinde hayret ifadesini görüyordum. Sûreyi «Sadakallâhül'azîm» diye bitirdikten sonra :

«Vatandaşlar, diye başladım. On (ötüz!) altıncı sûre olan «Yâsîn», seksen üçüncü (üç!) Âyettir. Mekke-i Mükerrermede nâzil olmuştur. Şimdi size tercümesini okuyacağım³⁸ :

«Müşfik bir rahîm olan Allahın ismiyle başlarım. Hakîm olan Kur'ân hakkı için kalem ederim, yâ Muhammet! Sen, tarîki müstakîme sevkeden bir Resûlsün. Kur'ân sana azîz ve rahîm olan Tanrı tarafından nâzil olmuştur.»

Sûreye böylece devam ederek seksen üçüncü âyetin sonunu da şöyle okudum : «Her şeyin hükümdar ve hâkimi mutlaka olan Tanrıya hamdolsun. Hepiniz ona rücû edeceksiniz.»

«Yâsîn» Sûresi böylece hitâma erdikten sonra, Türkçe olarak şu duayı yaptım :

«Ulu Tanrım! Bu okuduğum Yâsîni şeriften hâsil olan sevabı Cenab-ı Muhammed Efendimiz Hazretlerinin ruh-i saadetlerine ulaştır, Tanrım! Hak ve âdâlet üzere hareket edenleri sen pâyîdâr eyle! Türkiye Cumhuriyetini ilelebet pâyîdâr kıl! Türk milletini Sen muhafaza eyle! Şanlı Türk ordusunu ve onun değerli, Kahraman kumandan ve erlerini karada, denizde, havada her veçhile muzaffer kıl, Yâ Rabbi! Vatan uğrunda feda-yı can ederek şehit olan asker kardeşlerimizin ruhlarını şad eyle! Vatanımıza kem gözle bakan düşmanlarımızı perişan eyle! Topraklarımıza bol bereket ihsan eyle! Memleketin ve milletin refahına çalışan büyüklerimizin umurlarında muvaffak bilhayr eyle. Âmin!»

Yere Batan Camiinde okunan Yasin tercümesinden sonra Atatürk beni huzurlarına çağırdılar, dediler ki : «Dinî merasim güzel olmuş, tebrik ederim. Halk büyük rağbet göstermiş. Cami küçük olduğu için fazla izdiham olmuş. Aynı merasimi Cuma günü Sultan Ahmet Camiinde de tekrarlayınız.»

... Cuma günü³⁹ öğle namazından bir saat evvel dokuz hafızdan mürekkep bir heyet Sultan Ahmet Camiinde toplandılar. Camiin içinde ve dışında on bin kişiden fazla cemaat vardı. Fatih Camii hatibi Hafız Şevket Efendi tarafından bir hutbe okundu. Sonra Cuma namazı kılındı ve tekbir alınmaya başlandı. Cemaati teşkil eden on bin kişi tekbire iştirak etti. On bin hancıların ilâhî bir vecd

38 Rast makamında Türkçe okuma. — Onunla Diyanet İşleri Başkanlığının 1961 tercümesini (y.b.), s. 580'i karşılaştır.

39 29.I.1932.

içinde aldığı tekbirler pek ulvî bir manzara arz ediyordu. Tekbir bittikten sonra Kur'ân-ı Kerîmin bazı Sûrelerinin Türkçe tercümeleri okundu. Mevlidi müteakip bir dua ile dinî merasim hitam buldu.

O akşam merasimin tafsilâtını Atatürk'e arz ettim. Halkın merasime karşı gösterdiği alâkadan çok memnun kaldılar. Aynı merasimin Kadir Gecesi⁴⁰ Aya Sofya Camiinde yapılmasını emir ettiler. Aya Sofya Camiinde okunacak Mevlid, Türkiye'de ilk defa radyo ile yayınlanacaktı. 1932 (1350) senesi Ramazanının yirmi yedinci gecesi okunacak bu Mevlid için bütün hazırlıklar tamamlandı.

Akşam namazından sonra kapılar kapatıldı. İçerde ve dış avluda benzerlerine az rastlanan bir kalabalık vardı. Ancak polisin yardımıyla müezzin mahfiline kadar gidebildik. Terâvih namazını Hacı Fâik Efendi kıldırdı. Namaz arasında ilâhî ve âyin-i şerif okundu. Hoparlörler camiin her tarafına konulmuştu. Bu dinî merasim Türkiye'de ilk defa radyo ile bütün dünyaya yayılıyordu. Sıra Mevlide geldi. Yirmi hafızın iştirakiyle okunan Mevlid pek muhteşem ve ulvî oldu. Perde perde yükselen bu ilâhî nağmeler Aya Sofya Camiinin cidarlarından Türkiye sathına ve bütün dünyaya yayılıyordu. Cemaat sanki büyülenmiş, gasyolmuştu. Hele muazzam cemaatin de iştirak ettiği o tekbir sadaları insana havalanacakmış gibi bir hafiflik hissi veriyordu. Bu ulvî ve ilâhî nağmeleri Atatürk de radyosu başında dinliyorlardı.

Ertesi akşam huzuruna çağıran Atatürk bana şunları söyledi : «Dinî merasimi radyodan takip ettim. Çok memnun ve mütehassis oldum. Arkadaşlarınız Hafız beyleri yarın akşam saraya iftara davet ediyorum. Kendilerini haberdar ediniz.»

Atamın bu bana biçilmez iltifatları hayatımın en büyük mânevî servetidir...»

Yazar bu denemelerin ne için bundan sonra yaptırılmadığını bildirmiyor. Belki Mustafa Kemal ilk defa Türkçe ezanı uygulamak istiyordu. Bursa olayından sonra 6 Şubat 1933'de aşağıdaki bildiriyle isteği yayımlandı⁴¹ :

«... Meselenin mahiyeti esasen din değil, dildir. Kat'î olarak bilinmelidir ki Türk milletinin millî dili ve millî benliği bütün hayatında hâdim ve esas kalacaktır.»

Falih Rıfki Atay 8 Şubat 1949'da (Ulus) görüşünü şöyle yazıyordu : «Atatürk (daha fazla) hayatta kalsaydı, Kur'ân çoktan Türkçe okunurdu.» M. Celâl Saygın da bu konuya dair 1952'de şunları yazdı⁴² :

«Atatürk yalnız ezan ve kametin türkçeye çevrilmesini istemiştir. Bundan dolayı inkılâp eksik kalmıştır. Bunun tamamlanmasını biz şimdi Diyanet İşleri Riyasetinden beklemeliyiz. (Ondan) âyetler ve diğer tahiyat, teşehhüd... gayet

40 3-4 Şubat 1932 Hasan Cemil (Çambel) hazır bulundu: Ulus, 9.II.1949.

41 Hâkimiyeti Milliye, 7 Şubat; A.S.D., Cilt IV, sayı 577.

42 Diyanet Cephesinden Atatürk İnkılâpları, s. 30.

doğru olarak türkçeye çevrilir ve tab' olunarak her eve, her müslümana birer tane verilirse göreceğiz ki namaz kılanların miktarı artacaktır.»

Bu istek yerine getirildi (ne zaman?). Çünkü —Diyanet İşleri Başkanlığının onayıyla olduğu görülen— Namaz Sürelerinin çevirmeleriyle birlikte birçok «Namaz Hocası» basılmıştır (y.b. Not 31).

V. Kur'an Kurslarının Denetimi

Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi Türkiye Cumhuriyetinde de genellikle Kurrâ' (Kur'an okuyucuları)ndan bütün Kur'ânî okuyan Hâfızlarla, bir Vakfiyenin nizamnamesine göre «Yan hizmet» (cihât-ı fer'iye) görenler, meselâ, Sûrehân, Yâ-Sîn-Hân, Cüz'-Hân⁴³, Devir-Hân⁴⁴ veya Aşır-Hân⁴⁵ arasında ayırım yapılır. Bunların hepsi ve aynı şekilde İmam, Müderris ve Ders-i Âmm Hocası, Hatîb ve sairenin görevleri cihât-ı ilmiye'ye ait olup, 5 Ağustos 1913 tarihli Tevcîh-i cihat Nizamnamesine göre⁴⁶ verilmiştir. Bütün Kur'an okuyanların öğretimini haftada iki defa Kırâât ilmini öğreten Kurrâ reîsi yönetir⁴⁷. Kendisi atanmasından önce 21 Nisan 1952 tarihli «Hayrât Hademesi Tüzüğü»⁴⁸ (R.G. 8107) ile kararlaştırılan bir sınavı vermek zorundadır :

Madde 12 — Meşrut olan... Kurrâ reisliği... gibi ilmî ehliyet ve ihtisasa taalluk eden ferî hizmetlere alınacak olanların imtihan soruları, Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dinî Eserler İnceleme Kurulunca hazırlanarak imtihanları, hizmetin açık bulunduğu yer komisyonunda yapılır. Bunların imtihan evrakı Diyanet İşleri Başkanlığınca incelenir.

b — Kurra imtihanları, Kıraat ilminden izin almış olanlar arasından «Takrib»den⁴⁹ yapılır. Kuranı ezberlemiş olanlar tercih olunur. Bu imtihanlarda Kıraat ilmine vukufu ile tanınmış bir üye daha bulundurulur.

ç — Cüz ve devir okuyuculuğu cihetlerinde, Kuran ve nâtı iyi ve güzel okuyuş aranır. Kurani ezberlemiş olanlar tercih olunur.

43 Krş. Şerefeddin Yaltkaya, Kara Ahmet Paşa Vakfiyesi, Vakıflar Dergisi, Cilt II (1942), s. 92 de.

44 İslâm Ansiklopedisi, V, s. 371; Fatih Mehmed II Vakfiyeleri (1938), s. 244.

45 Bir din töreni sırasında veya cemaatle namaz kıldıktan sonra Kur'ândan okunan birkaç âyet (Türkçe Sözlük, 5. Baskı, s. 55).

46 Düstur, Cilt V, s. 608.

47 Herbert W. Duda, Balkantürkische Studien (Wien 1949), III, s. 82.

48 Bundan öncekiler: 12.VIII.1928 tarihli (R.G. 977) ve 22.IV.1935 tarihli (R.G. 2991) Cami Hademesi Nizamnameleri.

49 Cezerî, «Takrib' un-neşr» =Kitâb'un-Neşr fi'l-kırâât al-âşr (Brockelmann, GAL, 2. Baskı, II, s. 257), Krş. Die Welt des Islams (= W.I.), XIII, s. 149.

Kuran okuyanlar okulunu (Dâr ül-Kurrâ) Maarif Vekili Vasıf (Çınar) Tevhid-i tedrisat kanunu⁵⁰ gereğince devr almak istemiş, fakat Diyanet İşleri Reisi Rifat (Börekçi) onları ihtisas okulu olarak kendi yetkisinde bırakmayı ve hattâ sayılarını yavaş yavaş artırmayı başarmıştır. 23 Mayıs 1954 tarihli basın, İstanbul'da «Kur'ân Kurslarına Yardım Derneği»nin «yüzlerce yoksul hafız talebesi»ni korumak için dağıttığı bir beyannameyi basmıştır :

«Muhterem dindaş!... Kudsiyetinden şüphemiz olmıyan yegâne kitabımızı korumak vazifemiz, neşir ve taammüm edebilmesine yardımcı olan imkânımız saadetimizdir...

Madde 1 — Kur'ân öğrenmek yahut hifz etmek veyahut talim etmek için yurdun her köşesinden gelip resmî Kur'ân kurshanelerine sığınan muhtaç yavrularımızın her türlü ihtiyaçlarına yardımcı olmak, kurs bulunmayan mahaller için müsaade istihlal etmek, lüzumu halinde yurdun her muntakasında şube açmak üzere bir cemiyet kurulmuştur.

Madde 4 — Azamî yıllık aidat miktarı (120) liradır.»

Bu beyannameye yalnız «resmî Kur'ân kurshaneleri»nden söz edildiği halde, zamanla durmadan çoğalan «izinsiz kurslar» ortaya çıktı. Bu sebepten Millî Eğitim Bakanlığı dinî eğitim problemlerinin hepsini incelemek üzere ayrı bir komisyonu toplantıya çağırdı. Komisyon 21 Kasım 1963'te aşağıdaki raporu verdi⁵¹ :

«Kur'ân kursları. 1 — Bu kursların, isteyen vatandaşa Kur'ânı yüzünden okutmak veya hifz etmesini sağlamakdan ibaret olan gayesi içinde işleminin sağlanması, eğitim ve sağlık esaslarına aykırı şartlardan kurtarılması... ittifakla karar verilmiştir.»

Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilâtı hakkındaki yeni kanunu (22 Haziran 1965 tarihli No. 633) 7 d) maddesinde Kur'ân kursları yönetmeliğinin hazırlanmasını öngörmüştür. Birçok özel talimatlardan sonra⁵² Millî Eğitim Bakanlığı ile ortaklaşa çalışılarak Ekim 1971'de tamamlanmıştır⁵³ :

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân Kursları Yönetmeliği :

«Madde 2 — Kur'ân kurslarının gayesi şunlardır :

a) Arzu eden vatandaşlara Kur'ânı Kerim okumasını usulüne

50 430 sayılı ve 3 Mart 1924 tarihli kanun.

51 Tebliğler Dergisi, 1281, 25.XI.1963.

52 The Muslim World. (=M.W.), LV, s. 228; W.I., XIII, s. 154.

53 Resmî Gazete, sy. 13989, 17.X.1971.

göre öğretmek ve ezberletmek, öğretilen metinlerin meallerini de okutmak, (Diyânet İşleri Başkanlığınca kararlaştırılan mealler takip edilir.)

b) İbadetleri ve bunlarla ilgili dua metin ve anlamlarını öğretmek ve okutmak,

c) İslâm Dinî'nin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili konularda kursa katılanları aydınlatmak,

d) Kur'ânı Kerîm'i doğru bir şekilde okumayı sağlayıcı bilgileri uygulamalı olarak öğretmektir.

Madde 3 — Kur'ân kursları, Diyanet İşleri Başkanlığınca il, ilçe, bucak ve köylerde açılır. Bir yerde Kur'ân kursu açılabilmesi için :

a) En az 20 öğrenciyi alabilecek büyüklükte ve sıhhi şartları haiz bir binanın mahallen hazırlanması,

Madde 5 — Kur'ân kurslarının yönetimi, ilgili müftülüğe aittir.

Madde 8 — Kur'ân kursu öğreticilerinin, 633 sayılı kanunun 22 nci maddesindeki ortak niteliği taşınmasından başka :

a) Yürürlükte olan Devlet Memurları kanununa göre genel şartları taşınması (Hafız olanlar tercih edilir),

b) En az İmam-Hatip-Okulu 2 nci devresi olmak üzere dinî öğrenim veren herhangi bir okuldan mezun olması şarttır. (Bu nitelikte istekli bulunmadığı takdirde, en az ilk okul mezunu olanlardan, Millî Eğitim Bakanlığı Din Eğitimi Genel Müdürlüğünden⁵⁴ bir üyenin iştirakiyle Diyanet İşleri Başkanlığınca kurulacak üç kişilik bir komisyonda yapılacak imtihanda ehliyeti sabit olanlar da atanabilirler. Bu imtihanlar, yönetmeliğin yayımı tarihinden itibaren 3 yıl süre ile yapılır).

Madde 9 — Kur'ân kursuna kayıt ve kabul için ilgiliden aşağıdaki şartlar ve belgeler aranır :

I — Türk vatandaşı olmak, (Yabancı uyruklu soydaşlarımız da Dışişleri Başkanlığının görüşü alındıktan sonra Başkanlığın izni ile kursa kaydedilebilirler).

II — a) En az ilkokul diploması veya tasdikli örneği... ibraz etmek. İkokul mezunu olmayıp da mecburî öğrenim çağını geçirmiş olanlardan, Türk harfleriyle okur yazar olduklarına dair Millî Eğitim veya İlköğretim Müdürlüğünce verilmiş bir belgeyi ibraz edenler de Kur'ân kurslarına kayıt ve kabul edilirler.

⁵⁴ Bak. : Sami N. Özerdim, Atatürk Devrimi Kronolojisi, 2. Basım (Ankara 1966), s. 107 : 10 Temmuz 1961 : Millî Eğitim Bakanlığında Din Eğitimi Müdürlüğü kurulması. (29 Nisan 1964'te Genel Müdürlük olmuştur).

Madde 11 — Kur'ân kurslarının haftalık çalışma süresi günde 4 saat olmak üzere 24 saattir...

Madde 13 — Kur'ân kurslarında öğretim ikiye ayrılır :

I — Yüzünden okumak ve bir kısım sûreleri ezberlemek, yüzünden okumak müddeti en çok bir yıl olup aşağıda belirtilen şekilde öğretim yapılır.

a) Bu devre içerisinde Kur'ânı Kerîm'i yüzünden okumak usulüne göre öğretilir ve mealleri okutulur,

b) Namaz sûreleri ve dualar ezberletilerek talim ettirilir ve mealleri ile mânaları okutulur,

c) Yeteri kadar tecvîd ve tashîhi hurûf öğretilir,

d) Öğrencileri İslâm dininin inançları, ibâdet ve ahlâk esasları konusunda aydınlatılır,

e) Peygamberimizin hayatı hakkında tarihî gerçeklere uygun olarak özlü bilgiler verilir.

II — Hıfza çalışmak :

Hıfza çalışanların kursa devamları üç yılı geçemez. Bu süre içinde aşağıda belirtilen şekilde öğretim yapılır :

a) Bu süre içinde tecvîd, tashîhi hurûf ve talim gibi Kur'ânı Kerîm tilâveti ile ilgili bilgiler ikmâl edilir. Ayrıca öğretilen metinlerin mealleri de okutulur.

b) İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları konularında öğrenciler etraflıca aydınlatılır.

Madde 14 — Kur'ân kurslarına gündüz devam imkânı bulunmayanlar için, en az 10 kişinin müracaatı üzerine, ... akşam kursları da açılabilir...

Madde 15 — Kur'ân kurslarını bitirme imtihanları her devre sonunda sözlü olarak yapılır. İmtihan heyeti ilgili müftünün başkanlığında Kur'ânı Kerîm kursu Öğretmeni ile Millî Eğitim Bakanlığı temsilcisi (İmam-Hatip Okulu meslek dersleri öğretmeni veya Orta Öğretimde Din Bilgisi Dersi Öğretmeni)nden kurulur.

Madde 16 — Yapılan imtihan sonunda Kur'ânı Kerîmi yüzünden okumayı öğrendiği, bazı sûreleri ezberlediği ve kurs programlarında mevcut bilgileri edindiği anlaşılanlara «Kur'ân Kursu Bitirme Belgesi», Kur'ânı Kerîmi tamamen ezberlediği, usulüne uygun olarak okuduğu ve kurs programlarında mevcut bilgileri edindiği tesbit edilenlere «Kur'ân Kursu Bitirme (Hafızlık) Belgesi» verilir.

Madde 17 — Kur'ân Kurslarının denetimi 633 sayılı kanunun 7 nci maddesinin (d) fıkrası gereğince Millî Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılmak suretiyle Diyanet İşleri Başkanlığına aittir.

Bu esasa göre Kur'ân Kurslarının denetimi müftüler, Diyanet İşleri Baş-

kanlığı müfettişleri, Millî Eğitim Bakanlığı müfettişleri ve 5442 sayılı kanuna⁵⁵ göre il yetkilileri aracılığı ile gerçekleştirilir.

Madde 22 — Müftülüklerce düzenlenen Kur'ân Kurslarıyla ilgili rapor hulâsaları ve çalışma cetvelleri her yıl Ocak ayı içinde Diyanet İşleri Başkanlığı Olgunlaştırma Müdürlüğüne gönderilir.

Madde 23 — Kur'ân Kurslarında 1353 sayılı kanunun⁵⁶ 9 uncu maddesine aykırı olarak Arap harfleriyle yazılmış Türkçe ifadeli herhangi bir kitap, alfabe ve tecvid kitabı bulundurulamaz ve Arap harfleriyle Türkçe ifadeli not da tutulamaz.

Kur'ân Kurslarında okutulacak tek tip alfabe ve kitaplar, Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlattırılır.

Madde 24 — Haftalık ders programları 18 saati okuma ve ezberlemeye ilişkin derslere, kalan 6 saati de takrir şeklindeki derslere yer verilmek suretiyle düzenlenir.

Madde 27 — Kur'ân Kurslarında 18 yaşından yukarı olan öğrenciler için ayrı sınıflar açılır.

Geçici Madde — Halen görevli, kadrolu veya kadrosuz Kur'ân Kursu öğreticilerinin gerekli meslekî ve pedagojik formasyonlarının tamamlanması amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılmak suretiyle Diyanet İşleri Başkanlığınca «Hizmet içi Eğitim Kursları» düzenlenir.

Bu kurslarda başarı gösteremeyenlerden, kadrolu olanlar Devlet Memurları Kanunu hükümlerine göre durumlarına uygun görevlere nakledilirler. Kadrosuz olanların ise, görevleriyle ilişkileri kesilir».

Bu Yönetmelik yalnız kadrolu ve kadrosuz öğretmenlerle⁵⁷ ilgili işlemleri görüyor, fakat Siyasal Bilgiler Fakültesinden Prof. Fehmi Yavuzun 8. Millî Eğitim Şurasında bildirdiği gibi, sayısı 40 000'i aşan izinsiz (kaçak) Kur'ân Kurslarını almıyor⁵⁸. Bu problemle Millî Eğitim Bakanlığı Başmüfettişi Reşat Oğuz meşgul olmuştur⁵⁹:

«... Vatandaşların, çocuklarını Kur'ân Kurslarına vermeleri, hattâ (Hıfza) çalışmalarını istemeleri —Anayasa muvacehesinde— şüphesiz en tabii haklarıdır. Ancak, ilkokulu bitirmiş çocukların yönetmeliğine göre açılmış bu kurslara alınabilecekleri hususu daima arka plâna itilmiş, hattâ usulsüzlük, mürakabenin gevşetilmesi, göz yumulması nedeniyle teşvik de görmüştür. ... Şeriat ve çeşitli adlarla ortaya çıkan tarikat fikirlerinin tohumlarının kaçak Kur'ân Kurs-

55 İl İdaresi ile ilgili Kanun.

56 1 Kasım 1928 tarihli Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında Kanun.

57 M.W., LXI 240: «Teachers in government payroll positions (kadrolu), and those paid with locally solicited funds (fahri)» (terminology used by the Office of Religious Affairs, Ankara).

58 Ulus, 20.IX.1970.

59 Cumhuriyet, 5., 21., 22.IX.1971.

larından ortamını bulmakta olduğu unutulmamalıdır. ... Kur'ân Kurslarının yönetmeliğine göre yürütülmesi, Kur'ânın Türkçe tercümesiyle okutulması kararını sevinçle alkışlamak isteriz. Millî Eğitim Bakanlığı ile Devlet Bakanlığının⁶⁰ bu husustaki ortak çalışması çok umut vericidir.

«İlgili Bakanlıkça yetiştirilerek Kur'ân Kursu öğretmenliği yaptırılacak şahıslara görevlerinin önemi kavratıldığı sürece, vatandaşın özlediği iyi niyete dayanan Kur'ân Kursları beklenen görevi yapacak, kaçak Kur'ân Kurslarında ortamını bulan Atatürk düşmanlığının önüne de geçilmiş olacaktır. Bu işin başında olanların gönüllerinin Atatürk ülküsü ile dolu olduğunu bilmek, sağlanacak başarının teminatıdır...»

«... belirttiğimiz üzere, vatandaşın Kur'ân Kursu açmak hakkı —elbette— hürmete şayandır. Ancak ... Türk Milleti yüz yıllardır, Kur'ânı Kerîmin buyruklarını kendi dili ile okumak isteğini taşımaktadır... Halkımızın kendi dili ile okuyacağı, İmam-Hatip Okullarımızdan yetişecek, yetişen aydın kafalı din adamlarımızın samimî rehberliği ile Kur'ân tercümesi, Müslümanlığa bağlılığını artıracak...»

VI. Kur'ân Kurslarının İstatistiği⁶¹

Kurslar :	Öğretmen			Öğrenci		Diploma alanlar	
	Erkek	Kız		Erkek	Kız	Erkek	Kız
1932/33	9	9		232			
1935/36	15	12	2	358	35		
1941/42	65	68		1369	394	161	25
1944/45	46	46		1520	433		

(869 12-16 yaşında, 614 Ulus Okulu, 1255 İlk O. 84 Orta O. mezunları)

1945/46	61	65		2021	744	347	248
1947/48	99	104		4181	1570	815	475
1949/50	122	129		6387	2290	1858	951
1951/52	170	205		8511	3057	1680	697
1954/55	241	337	11	11269	5252	5223	2215
1957/58	431	400	113	14728	7188	4149	2142
1958/59	518	500	88	21925	7764	2640	8200
1960/61		702				2055	hâfız
1966/67	1176	1244		54117		21637	
1968/69	kadrolu	1005		12845	6422	% 28	hâfız
	fahri	2211		5704	7074	% 25	hâfız
				3216			
				18549	13496		

Toplam : 32045

60 Mehmet Özgüneş; 11.XII.1971'den beri Ali İhsan Göğüş.

61 1943 - 1949, 1959, 1968 İstatistik Yıllıkları; M.W., LI 108, LV 228, LXI 241-244.

VII. Atatürk ve Kur'ân-ı Kerîm

«Gericiler» Atatürk'ün dinsiz olduğunu ileri sürmekle ona haksızlık ediyorlar. Hiç kimse İslamlığın yüksek değerini, onun «İzmir Yollarında» 1923'de ifade ettiğinden daha iyi takdir edemez⁶² :

«Bizim dinimiz en makul ve en tabîî bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur... Milletimizin, memleketimizin «dâr'ül-irfan»ları bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır. Fakat nasıl ki her hususta âli meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek lâzım ise, dinimizin hakikati felsefiyesini tetkik, tetebbu ve telkin kudreti ilmiye ve fenniyesine tesahüp edecek güzide ve hakikî ulemâyı kirâm dahi yetiştirecek «müessesatı âliye»ye malik olmalıyız.»

«Ey millet, Allah birdir. Şanı büyüktür. Allahın selâmeti, âtîfeti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz efendimiz hazretleri, Cenabı Hak tarafından insanlara hakayiki diniyeyi tebliğ memur ve resûl olmuştur. Kanunu esâsisi, cümlemizce malûmdur ki, Kur'ânı azîm'üşşandaki nusustur. İnsanlara feyz-ruhu vermiş olan dinimiz son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikata tamamen tevafuk ve tetabuk ediyor.»

«Bütün İslam âleminin medarı iftiharî olan İbni Rüşd'ler, İbni Sinan'lar, İmamı Gazâlî'ler, Fârâbî'ler gibi yüksek düşünceli simaların milletimizin sınıfı uleması içinde nurlu dimağlarıyla arzı mevcudiyet edeceklerine eminim... Yapaçağımız halâs ve inkılâp hareketinin, düşmana karşı yaptığımız istiklâl hareketi gibi behemehal muvaffakiyetle neticeleneceğine şüphe yoktur... Herkesin, her ferdi milletin ruh ve vicdanında şu kanaat sarsılmaz surette yerleşmelidir ki, artık... ancak kendine ait menfaatler için, kendisine lüzumlu ve faydalı gördüğü şeyler için yürüyecek ve bu millet artık ancak bu zihniyetle ilerliyecektir. Böyle adımların nasibi de, bittabi Allahın emrettiği, Allahın bu millete mukadder kıldığı zafer ve muvaffakiyat olacaktır.»

Bununla birlikte laikliğin alınmasından sonra da Atatürk İslamlığa karşı olan büyük saygısını göstermiştir. Hafız Yaşar Okur bunu anlatıyor⁶³ :

«Ramazanların Atam için çok büyük bir önemi vardı. Ramazan gelir gelmez incesaz heyeti Çankaya Köşküne giremezdi. Kandil geceleri de saz çaldır-mazlardı, sadece beni huzurlarına çağırır, Kur'ân-ı Kerîmden bazı Sûreler oku-turlardı. Ben okurken gözleri bir noktaya takılır, derin bir huşu ile dinlerlerdi. Ruhan çok mütelaziz olduğu her hâlden anlaşılırdı.

«Ramazanlarda bir ay müddetle Hacı Bayram-ı Velî ve Zincirlikuyu Cami-lerinde şehitlerimizin ruhuna hatm-i şerîf okumamı emrederlerdi. ... Büyük Ata-

62 İzmir'de 31.I., Balıkesir'de 7.II., Konya'da 21.III. (A.S.D., 2. Baskı, II, s. 90, 94, 155).

63 Atatürk'le On Beş Yıl, s. 10.

türk bir çok vesilelerle şöyle demiştir: «Mukaddes mihrabı, cehlin elinden alıp ehlinin eline vermek zamanı gelmiştir.»

«Bunu dinî davranışlarına daima düstur yapmışlardır.

«... Peygamberimiz Efendimizden de büyük bir takdirle bahsederlerdi. O devirler için hep: «Hazret-i Peygamberin zamanı saadetlerinde» diye saygı kelimeleri kullanırlardı. Ayrıca Peygamber Efendimizin dirayetli bir devlet adamı, iyi bir başkumandan olduğunu da sık sık tekrarlardı...»

Atatürk'ün bu davranışı, ölümünden sonra hatırasının Ramazan dualarında ve Mevlidlerde anılmasıyla tamamen uygun bulunmaktadır. Meselâ İstanbul İmam-Hatip Okulu öğrencileri tarafından Kadir Gecesi'nde 27 Ramazan 1374 (19/20. Mayıs 1955) te Süleymaniye Camiinde okunan Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerifinden⁶⁴ sonra böyle bir dua yapılmıştı. Franz Taeschner onu ses bandına alıp yayınlamıştı⁶⁵. Bunda şöyle deniliyor :

«Türklüğün insanîyet ve medenîyetini, İslâmın hidâyet ve adâletini şark ve garba yayan Yavuz Selim, Kanunî Sultan Süleyman ve daha kalpleri vatan, millet, İslâmiyet ve insanîyet için çarpan nice Türk-İslam hükümdar ve büyüklerinin ruhlarına vâsıl eyle, yâ Rabbî!

Bizleri, bu büyük insanlara lâyük evlâdlar olmağa muvaffak eyle; Tevfik yalnız sendendir, tevfikini bizlere refik eyle, yâ Rabbî!...

Vatanın kurtulması için cesaretle öne atılan ve kahraman Mehmetçiklerimize önder olarak vatani kurtaran, hür bir vatan üzerinde imânlı, canlı ve inkılâpçı bir nesil yetiştirmeyi kendine en büyük gaye edinen M. Kemal Atatürk'e de ikram eyle, yâ Rabbî...

Kalblerimizi ahlâk-ı Kur'âniye ve ahlâk-ı Muhammediye ile aydınlat ve beşerîyeti nur-u imân ile tenvir eyle, yâ Rabbe'l-âlemîn!...

Cumhuriyet Hükümetimizin bakasıyla İslâmiyeti te'yîd eyle, devlet adamlarımızı millet hakkında hayırlı işler görmeğe muvaffak eyle, yâ Rabb'el-âlemîn! Türk milletinin şanını daima âlî kıl, yâ Erham er- râhimîn!...»

64 Ahmed Ateş, Süleyman Çelebi, Vesiletü'n-Necât Mevlid (Ankara 1954): F. Lyman Mac Callum tarafından İngilizceye tercümesi (London 1943).

65 W. I., Vol, IV, s. 202.